

Toespraak in de Amsterdamse Studentenekklesia op zondag 7 december 2014 door Kees Kok

Het is niet in de hemel

Voorlezing uit de profeet Jesaja

Jesaja 63:15-64:5

Kijk uit de hemel en zie uit jouw heilige en schitterende woning.
Jouw hartstocht, jouw sterkte – waar zijn ze?
Jouw bewogenheid, jouw erbarmen – niets van te merken.
Toch ben jij onze vader, jij alleen.
Hoewel Abraham ons niet kent en Israël ons beschouwt als vreemden,
ben jij, JHWH, onze vader, onze bevrijder van oudsher is jouw naam.
Waarom, JHWH, doe jij ons afdwalen van jouw wegen?
Waarom verhardt jij ons hart, dat wij jou niet eerbiedigen?
Keer om ter wille van jouw dienstknechten,
de stammen die jouw erfdeel zijn.
Onlangs verdreven onze vijanden jouw heilig volk
en vertraptten zij jouw heiligdom.
Alsof jij nooit hebt geheerst over ons, zijn wij zo geworden,
alsof nooit jouw naam over ons is uitgeroepen.

Als jij de hemel zou openscheuren en afdalen,
dat voor jouw aangezicht de bergen zouden wankelen.
Als vuur dat dorre twijgen doet ontvlammen,
als vuur dat water doet koken –
zo doe jij je vijanden kennen jouw naam
en gaan de volkeren beven voor jouw aangezicht.
Want jij stelt geduchte daden
waar wij niet op durfden hopen.
Jij daalde af en de bergen wankelden voor jouw aangezicht.
Nooit eerder is dit gehoord, door geen oor opgevangen,
geen oog zag ooit een God buiten jou
die zo doet voor wie op hem wachten.
Jij treedt mensen tegemoet die, in vreugde,
gerechtigheid doen en jouw wegen gedenken.
Zie, jij bent in woede ontstoken om wat wij hebben misdreven
al sinds onheuglijke tijden – zullen wij worden bevrijd?
Wij allemaal hebben ons onrein gemaakt,
al onze gerechtigheid werd als een bezoedeld kleed.
Wij allemaal zijn als verwelkte bladeren,
onze ongerechtigheden als de wind dragen ons weg.

Toespraak

Het volk in ballingschap klaagt, beklagt zichzelf, het klaagt zichzelf aan, en het klaagt tegen die oude God van hun verre voorvaderen, van Abraham en Jakob/Israël, door wie zij zich miskend en verlaten voelen. Waar ben je nou met je kracht, je barmhartigheid, je trouw? Het is alsof je er nooit geweest bent. Volgens de oude verhalen stel jij grote, 'geduchte' daden van bevrijding, buiten jou is er geen God die zo doet: daden waarop wij allang niet meer durven hopen. Ach, en het is allemaal ook nog onze eigen schuld, wij zijn vreemdgegaan, wij zijn als herfstbladeren, afgevallen van de boom des levens, weggewaaid op de wind. Zo treurt het volk aan de oevers van de rivier, in een vreemd land, ver weg van Jeruzalem, ver weg van de stad van de vrede die in puin ligt, zoals als ontelbare steden daarna tot op vandaag, tot en met Aleppo, Gaza, Kobani, een wanhopig makende litanie van verwoesting, dood en verderf.

Jesaja is de profeet van de Advent, de jaarlijks terugkerende oefening van hoop tegen alle hopeloosheid in. Het gaat daarbij niet zomaar om een hoop op een mooie of nog mooiere toekomst, op geluk en welslagen, van mensen die het toch al goed hebben. In het brandpunt van de bijbelse hoop staat de hoop van de hopelozen. De hoop van mensen die hun religieuze, nationale en economische zekerheden kwijtgeraakt zijn, die als wrakhout heen en weer geslingerd worden op golven van geweld, armoede en honger. Zij zien uit naar redding van buiten, van boven. Het profetisch-bijbelse antwoord op deze hoop, bestaat uit de aanzegging van de geboorte van een kind, een messias-koning, dienstknecht, die heel de aarde en de zeebodem met vrede zal bedekken, die alle tranen uit alle ogen zal wissen, aanvoerder en eersteling van een nieuwe mensheid, ook wel voorgesteld als een 'mensenzoon', die komt op de wolken, en als een gerechte die als dauw neerdaalt op aarde.

Wie regelmatig met kleine kinderen, kleinkinderen, neefjes of nichtjes verkeert, kent waarschijnlijk hun nieuwste lievelingslied, hun tweeregelige hymne: 'Bob de Bouwer, kunnen we het maken, Bob de Bouwer? Nou en of!'. Dat herhalen zij spelenderwijs met grote vervoering, als een mantra. Bob de Bouwer heerst als een kleine god over een aantal stoere machines met Engelse namen als vorkheftruck 'Lifty' en betonmolen 'Tumbler'. Samen lossen zij alle menselijke en technische problemen op. Zo bouwen zij aan een maakbare samenleving, een betere wereld, met een goede moraal, en zorgen zij, om met Diewertje Blok te spreken, voor veel gezelligheid. Een modern, beetje simplistisch uitgevoerd sprookje. Was de wereld van de techniek nog maar zo overzichtelijk, zo hecht de band tussen mens en machine. Wij worden *overruled* door steeds gecompliceerder technieken, door flitsende digitale hulpmiddelen die alles kunnen, maar die voor heel veel, minder snel denkende mensen eerder een bedreiging vormen dan een hulp. Zonder wachtwoorden, digid's, smartphones en tablets raak je in deze samenleving al gauw geïsoleerd. De afstanden die wij dankzij onze techniek kunnen overbruggen tussen mensen en tussen planeten wordt steeds groter, maar zij brengen de mensen lang niet altijd dicht bij elkaar. En terwijl het milieu op aarde zo snel verslechtert, dat het volgens veel klimaatdeskundigen al over twaalf is, sturen we ongelooflijk knappe raketten en satellieten naar de hemel, naar kometen, naar Mars, Venus en andere hemellichamen, op zoek naar redding, die wij allang niet meer 'van boven' verwachten. Niet in Genesis, maar boven en ver buiten onze dampkring, buiten adem, gaan we op zoek naar onze stoffelijke oorsprong, naar water en andere levensbeginselen, en zelfs naar andere levende wezens. Velen hebben daar een heilig geloof in, dat ik persoonlijk niet deel. Ik ben nog zo'n ouderwetse gelover in het wezenlijk bijeen horen van mens en aarde, en in de primaire opdracht van de mens om eerst hier op aarde orde op zaken te stellen, recht en vrede te stichten. En ik kan mij goed vinden in de oeroude bijbelse vermaning: het is niet in de hemel, zeg dus niet: wie haalt het voor ons uit de hemel.

Vandaag bevolken miljoenen hopelozen de vluchtelingenkampen van deze wereld. Zij stellen hun hoop niet zozeer op de hemel, maar op het Westen. Zij strekken hun armen naar ons uit, maar zoals we deze week hoorden, krijgen de VN-hulporganisaties het geld niet bij elkaar om ze te voeden. Velen komen dan ook zelf naar ons toe, om het te halen. Ze spoelen, dood of levend, aan op onze stranden, vullen onze opvangcentra, of zwerven uitgeprocedeerd langs onze wegen. En ze blijven hopen op een beter leven, op een menswaardig bestaan. Het lukt ons niet ze effectief te helpen, een verbond te sluiten met de hopelozen van deze wereld. We besteden ons geld, onze kracht liever aan oorlogstuig dan aan vredeswerk, liever aan bommen dan aan voedselpakketten. Waar blijven jullie nou, zeggen de hopelozen, met jullie christelijke bewogenheid en erbarmen, zeggen ze tegen ons, zoals ooit de Israëlieten tegen de God die hun in de steek had gelaten.

Vijf sterren kreeg het Nieuwe Militaire Museum te Soesterberg deze week in de Volkskrant, een perfect gebouw vol definitief tot stilstand gekomen vernietigingsmachines. Was er maar zo'n perfect museum voor de oorlogen zelf, waar alle haat en moordzucht machteloos aan de wanden zijn genageld en uitgeraasd aan het

plafond hangen. Maar het oude wapenarsenaal is inmiddels vervangen door nieuwer en nog anoniemer moordtuig. En nieuwe oorlogshelden worden onderscheiden en geridderd voor hun heldendaden, zoals deze week nog de merkwaardig zachtmoedige Limburger Gijs Tuinman, voor wie de oorlog onmisbaar werd omdat hij de onvoorwaardelijke kameraadschap die daarbij levensnoodzakelijk is, niet kon missen. Bij zo'n gelegenheid is de vraag naar de zin van die gevoerde oorlog natuurlijk taboe. En wie zou die vraag durven stellen waar het gaat om de strijd tegen IS? Het kwaad moet vernietigd worden, niet geanalyseerd, niet vanuit zijn wortels bestreden, maar gewoon, met wortel en tak uitgeroeid. Liefst op afstand, van buiten en van boven, met behulp van drones, die vliegende wichelroeden. Dus gaat de strijd door, en worden mensen niet gemaakt, maar afgemaakt, zonder onderscheid, of ze leven met de moed der wanhoop verder en redden wat er te redden valt, zonder onderscheidingen.

En toch, tegen al deze feiten in, die zo onomstotelijk zijn en die ons wanhopig kunnen maken, maar die wij moeten blijven noemen en niet verbloemen, is er altijd nog de hoop die niet van ons wijkt. Zoals in een gedicht van Emily Dickinson, vrij vertaald:

*Hoop is een ding met veren
dat in de ziel neerstrijkt
daar zingt zij woordeloos haar lied
dat nooit, nee nooit meer wijkt.*

Die hoop maakt mensen telkens weer tot bouwers, Bob de Bouwers. Ze ruimen puin en doen verwoeste steden herrijzen. En ze bouwen musea voor onze oorlogsherinneringen. De door puinstof vervaagde, onbestemde toekomst van de overlevenden wordt langzaam opgehelderd en opengebroken. Vasili Grossman beschrijft dat aan het slot van zijn oorlogsroman *Leven & Lot* zo: een oude vrouw die alles heeft meegemaakt loopt over de puinhopen van Stalingrad naar waar eens haar huis stond. We kunnen hier ook Aleppo invullen, of Kobani, of Gaza, maar ook de puinhopen, de vergissingen en de verliezen van ons eigen leven. We lezen:

*Hier stond ze dan, en keek naar de ruïne van haar huis (...), hier stond ze en vroeg zich af waarom de toekomst van de mensen van wie ze hield zo vaag was en waarom ze zoveel vergissingen gemaakt hadden in hun leven; en ze merkte niet dat in die onduidelijkheid, in die nevel, dat verdriet en die verwarring ook een antwoord lag, en duidelijkheid, en hoop, (...) maar zij begreep met heel haar ziel wat de zin was van het leven dat haar en haar dierbaren ten deel gevallen was; dat de roem of de schande van de strijd toch niet bij machte waren geweest degenen te veranderen die zich mensen noemden; (...) zij zouden leven als mensen en sterven als mensen, zoals degenen die waren omgekomen erin geslaagd waren te sterven als mensen: en daarin lag de eeuwige, bittere overwinning van de mens op al het grootse en onmenselijke dat er op de wereld was en zal zijn, dat komt en gaat. (Vasili Grossman, *Leven & Lot*, blz. 878)*

Die minimale rest van hoop, die nauwelijks wordt opgemerkt, die de mens zich niet eens meer bewust is: die hoop strijkt als een vogel – of is het een engel? - in mensenzielen neer en zingt daar zonder ophouden haar lied. Zij zingt van de bittere, maar eeuwige, blijvende overwinning van de mens en zijn menselijkheid. Dat lied leert ons op den duur onze zwabberende wichelroeden, onze spiegels – onze beeldschermen vol *selfies* – en onze geavanceerde zwaarden achter te laten, en doet ons, uitgepakt, 'gaan in tranen maar ongebroken door de nacht van de schepping. Het houdt ons gaande naar een nieuwe geboorte.' Zo moge het zijn.